

Igor Gajin

LELEK TRANZICIJE

*Hrvatska književnost, kultura i mediji
u razdoblju postsocijalizma*

Zagreb, 2020.

UVODNA RAZMATRANJA

PROSTOR RADA

Knjiga *Lelek tranzicije* tematizira proces društvene transformacije koji je otpočeo (ili, razmatramo li u široj povijesnoj perspektivi, kulminirao)¹ 1989. godine valom urušavanja socijalističkih režima u srednjoj, istočnoj i jugoistočnoj Europi, uključujući i Hrvatsku kao primarni sociokulturni prostor istraživanja naslovne teme u ovoj knjizi.

Uobičajilo se to previruće razdoblje postsocijalizma nazivati vremenom tranzicije. No, treba napomenuti da je, ma koliko bio općeprihvaćen, termin tranzicija u nizu kritičkih radova o postsocijalizmu mahom ocijenjen kao nespretan izbor, čak i u etimološkom smislu, uz to semantički višestruko diskutabilan, također i reduktivan u deskripciji kompleksne postsocijalističke zbilje, a ideološki krajnje suspektan. Međutim, riječ tranzicija u jezičnoj je politici postsocijalističkih zemalja, kao i u dijelu stručne literature, ipak postala najfrekventniji označitelj tekuće zbilje, pa se tako ostvarenom dominacijom u leksiku postsocijalističkih diskursa etablirala u supsumtivan pojam za ukupnost svih kulturno-društvenih fenomena što su se zbili u postsocijalizmu.²

¹ “Društvene promjene od početka devedesetih godina nadalje ne treba tumačiti isključivo kao rez, jer one su započele ranije i imale kontinuitet, jednako kao što su rušenje Berlinskog zida i napuštanje tzv. blokovske politike bili pripremani ranijim procesima” (Luketić, 2013: 277).

² Boris Koroman će upotrebu termina tranzicija razvrstati na diskurzivne prakse kojima je tranzicija “inherentno dijalogičan, problematičan i nestabilan pojam” (Koroman, 2018: 21) te prakse kojima je tranzicija “samorazumljiv, prihvatljiv i prihvaćen pojam” (isto). Rasprav-

S obzirom na takvo pozicioniranje riječi tranzicija u generalnom imenovanju postsocijalističkog razdoblja malo će tko propustiti priliku da podsjeti kako se socijalizam također definirao kao tranzicija, točnije kao tranzicija društva iz kapitalizma u komunizam. Ironija je takvog ponavljanja termina tranzicija, dakako, i više nego jasna: vrijeme koje želi naglasiti posvemašnju razliku u odnosu na prethodno doba, tj. postsocijalizma u odnosu na socijalizam, posegnulo je za identičnom terminološkom interpretacijom. Ipak, riječ tranzicija u ovom slučaju gradi uporabnu opravdanost polazeći od onih terminoloških definicija koje joj semantičku lepezu fiksiraju kao pojam za vremenski interval između dvaju sustava. Manje neutralni pristupi ne svode osnovno značenje tranzicije samo na puku vremensku jedinicu, nego je predstavljaju dinamički: kao događaj, tj. kao smjenu sustava, ili kao proces, tj. kao trajanje promjene iz jednog sustava u drugi.

Zbog tog se elementarnog značenja tranzicije, kao prijelaznog razdoblja tijekom procesa promjene iz jednog statusa u drugi, još uvijek može smatrati da je taj pojam preopćenit, semantički preširok da bi se njime opisala sva priroda ili istaknula barem ključna karakteristika velike društvene i systemske konvergencije u zemljama bivšeg socijalizma, tim više ako uzmemo u obzir posve pravovaljanu mogućnost da tranzicijom možemo nazivati bilo kakav tip promjene: od osobne, individualne, psihološke, egzistencijalne, profesionalne, karijerne ili statusne pa sve do promjene u kategorijama kao što su, recimo, smjena paradigme, episteme, povijesne epohe, kulturne formacije itd. S obzirom na sve te moguće tranzicijske situacije sporno je svoditi kompleksan identitet i sve specifičnosti postsocijalističke transformacije na univerzalno,

ljajući o problemu da “procesu sebi prisvajaju neadekvatne nazive”, Lotman će upozoriti da se reprodukcijom homogenizacijskog naziva konstruira konzistentna, ali neadekvatna slika procesa. Takvim je praksama “svojevite da sinkroniju svode na strukturno jedinstvo, a agresiju bilo kakvog samonazivlja objašnjavaju kao utvrđivanje strukturnog jedinstva. Prvo val samonazivlja, zatim drugi val – znanstvene terminologije – umjetno ujednačuju sliku procesa, ublažavajući proturječje strukturâ. Međutim, upravo u tim proturječjima sadržane su osnove mehanizma dinamike” (Lotman, 1998: 19). “Pojam tranzicije upravo zbog svojega implicitnog evolucijskog gledišta nije ideološki najbolje rješenje u radu koji se želi postaviti kritički prema procesima u tekućoj suvremenosti”, kaže Maša Kolanović (2011: 26), ali konstatira da “pojam tranzicije dominira literaturom o ekonomskim i kulturnim procesima u bivšim socijalističkim zemljama” (isto: 27) te potom navodi niz autora u čijim radovima preteže taj termin. Sukladno tome navodi da u svome radu “pojam tranzicije terminološki upotrebljava[m], svjesna problema njegove ideološkičnosti” (isto), što je terminološka politika i izbor kojem se pridružuje i *Lelek tranzicije*.

no općenito značenje koje termin tranzicija ima, ma koliko postupak označavanja postsocijalističkih procesa takvim generalizirajućim pojmom bio opravdan razlozima ekonomičnosti.

Kako god bilo, u području istraživanja postsocijalističkih fenomena dio stručne literature termin tranzicija reproducira uglavnom u smislu naziva za proces političke transformacije, za “smenu oblika vršenja političke vlasti” (Tomić, 2011: 36). Pod tim se terminom govori i o “evolucionarnom prilagođavanju jednog društvenog ili političkog sistema na promjenjene uslove okruženja putem (...) postupne promene njegovih unutrašnjih struktura” (isto). Na kraju krajeva, referentna interpretacija, koja služi kao najčešća potkrepa u uvodnim terminološkim razjašnjavanjima tranzicijske problematike, jest ona koju su sročili Guillermo O’Donnell i Philippe C. Schmitter regulirajući značenje termina tranzicija kao “vremenski razmak između jednog političkog režima i nekog drugog” (O’Donnell i Schmitter, 2006: 27).

U tako aspektiranom značenju tranzicije politička se dimenzija društva tretira kao organizacijska i regulacijska osnova društva u cjelini, što znači da se političkom promjenom redefiniiraju i sva ostala područja u životu zajednice. Ortodoksnije sljedbe takvog tumačenja stoga će postsocijalističku tranziciju shvaćati isključivo kao političku akciju, najčešće kao operaciju promjene nedemokratskih režima u demokratski poredak, videći u političkoj definiciji društva njegov jedini identitet i ključ društvene promjene.³ Međutim, empirija postsocijalističke tranzicije navest će na preispitivanje takve sužene perspektive. Kompleksne reakcije svih ostalih struktura kojima je društvo premreženo, a ponajviše reakcije onih koji društvo strukturiraju iz polja kulture, senzibilizirat će mišljenje tranzicije u smjeru spoznavanja da je političko, uz ekonomiju i kulturu, samo jedna dimenzija društvene promjene. Tim se slijedom, iz političkog porijekla, problematika postsocijalističke tranzicije proširila na složenije pitanje sociokulturne promjene.⁴

³ “Tranzicija, međutim, označava u najvećem broju studija upravo prelaz iz jednog nedemokratskog političkog sistema ka demokratiji. Stoga se pojam tranzicije često i uopšteno koristi kao sinonim za demokratizaciju” (Tomić, 2011: 36).

⁴ “Kolaps komunizma i pojava postkomunističkih kapitalizama pokazuju važnost kulturno-ekonomske konfiguracije i stupanj kojim se međusobno determiniraju. Ishodi u postkomunističkim zemljama razlikovali su se od onog što su neoliberalni reformisti predviđali. Prvotni programi privatizacije i uvođenja tržišta bili su poduprti naivnim vjerovanjem da će se (...) ‘tržišta razviti čim birokrati centralnog planiranja napuste teren’” (Outhwaite i Ray, 2005: 45). Velimir Šonje i Darko Polšek će napomenuti: “Imajući u vidu ključnu ulogu kulturnih normi,

Zbog takve napregnutosti spomenutih triju struktura tranzicija se uobičajeno doživljava i kao interval nestabilnosti, “kritična konjunktura” (prema Vujić, 2011: 121) između dvaju sustava koja se događa zbog odbacivanja prethodnog sustava i traje do uspostave novog sustava kao relativno konsolidirane strukture definiranih odnosa, normi i konvencija. Konzekventno, taj je interval onda naglašeno obilježen redistribucijom odnosa moći. Ono što nam je stoga ključno imati na umu kada govorimo o ovoj temi jest da nema stabilne tranzicije jer joj je imanentna dinamika promjene.

Za populaciju postsocijalističke tranzicije to je značilo dramatično suočavanje sa zahtjevom modificiranja ili potpunog odricanja od prethodnih obrazaca ponašanja. Detaljnije opisano, to je značilo traumu napuštanja tradicionalnih znanja i naturaliziranih uvjerenja, dakle promjenu strukture svijesti, prilagodbu gramatike svakodnevnog života i redefiniranje podrazumijevanoga. Vrlo je ilustrativan primjer takvih okolnosti izjava koju je Svetlana Aleksievič uvrstila u zbirku intervjua s protagonistima tranzicijskog procesa u Rusiji:

– U socijalizmu su mi obećali da za sve ima mjesta pod suncem. A sada kažu drukčije: valja živjeti po Darwinovim zakonima, pa ćemo postići blagostanje. Blagostanje za jake. A ja sam od onih slabih. Ja nisam borac... Imala sam shemu, privikla sam se živjeti po njoj: škola, institut, obitelj. Štedim s mužem za zajednički stan, poslije stana – za auto... Srušili su nam shemu. Bacili nas u kapitalizam. (Aleksievič, 2013: 249)

Kad bismo shvaćanje tranzicije ekonomizirali zaključkom da je, dakle, riječ o prijelaznom razdoblju tijekom trajanja određene promjene, banalizirali bismo važnost, pa i dramatičnost tranzicijske problematike tvrdnjama da su promjene ionako integralni aspekt temporalnosti ili da su imanentne evolutivnoj prirodi života. Štoviše, za razvojnu se liniju ljudske povijesti općenito može reći da i nije ništa drugo do serija tranzicija, koje diktira tempo progressa.⁵ A na koncu, novouspostavljena dinamika društvenog razvoja u

gospodarske promjene ne moraju svagdje dovesti do istih ishoda. Kulturne norme posreduju u promjenama: mogu ubrzati ili usporiti učinak ekonomske transformacije na političke promjene” (Šonje i Polšek, 2019: 35-36).

⁵ “Ako je reč o konstantnom procesu društvene promene – a on je karakterističan za svako društvo – kako i zašto onda razlikovati društva Istočne Evrope od onih na Zapadu?”, pita se retorički Đorđe Tomić (2011: 38).

ovome mileniju interakcijom globalizacijskih procesa, tehnološke revolucije na digitalnoj osnovi i konzekventnog novog stupnja kapitalističke ekspanzije, uz to rukovođene preporođenim neoliberalnim konceptom agresivnije akumulacije kapitala, diktira društveni razvoj k poretku koji bi na krilima svega toga maloprije nabrojenog kanio pretvoriti obilježja tranzicije u konstitutivne vrijednosti suvremenog društva i totalizirati ih kao univerzalno regulativno načelo vrlog novog svijeta.

Čak i prije nego što su se svi ti momenti ukrstili u epohalnu polugu za razvojni skok u novi milenij, Gilles Lipovetsky (1992) iscrpno je predstavio kako nas logika mode zapravo kondicionira za sve intenzivniji ritam promjena kojim je ispunjena dinamika suvremenog života. Naizgled nevrjedna ozbiljnije pozornosti zbog ispraznog nizanja efemernih senzacija i brzopotošnog trženja novotarija, moda je princip frenetičnog smjenjivanja trendova proširila gotovo na sve aspekte kulture i društvenog funkcioniranja, navikavajući nas time na sezonsku privremenost ili opću kratkotrajnost, pa čak i na hirovitost u promjenama svega što je tradicionalno služilo kao uporište za pretpostavljanje stabilne slike svijeta i održavanje osjećaja integriteta u vlastitoj egzistenciji. Tako da je moda, kaže Lipovetsky, ključni obrazac za doba u kojem se “promena (...) kristalisala u novu trajnu kolektivnu normu” (isto: 24) i ogledni simbol poretka predanog “sistematskoj vladavini prolaznog, zgusnutim nestalnostima” (isto).

Pridružimo li se detektiranju daljnjih strategija očito usmjerenih k normalizaciji tranzicijske nestabilnosti kako bi ona bila prihvaćana kao prirodno stanje, a osjećaji privremenosti i diskontinuiteta kao svezremenske vrijednosti, onda svakako treba reagirati na činjenicu da se u popularnim masmedijskim priložima čak i dobne promjene tijekom čovjekova života nazivaju tranzicijom. Kada u novinskim rubrikama tipa “Život i zdravlje” pročitamo naslov da je tinejdžerstvo “tranzicija iz djetinjstva u odraslost”, a menopauza “najvažnija tranzicija u životu žene”, kada u *business* rubrikama pročitamo temu o “generacijskoj tranziciji u obiteljskom gospodarstvu” i kada nam ekološke udruge zbog globalnog zatopljenja ili zahladnjenja istaknu da je Majka Zemlja u tranziciji, tada bismo trebali iz tih naizgled benignih i apolitičnih mjesta (gdje je, napomenimo, ideologija najučinkovitija zbog naše uspavanosti nad opuštajućim i neobveznim *trashom* takvih trivijalnih novinskih tekstića iz *lifestyle* i *self help* rubrika) iščitati sustavno etabliranje narativa o tranziciji kao univerzalnom prirodnom zakonu.

Takvom se diskurzivnom proliferacijom očito razvodnjava kriza podnošenja tranzicije, inflatornim se etiketiranjem svega i svačega pojmom tranzicija devalvira psihosocijalna drama tranzicijskog iskustva, a općenitom se estradizacijom tranzicijske tematike depolitizira njezino djelovanje. Bez obzira na to govorimo li o naturalizaciji tranzicijske hektičnosti u režim trajne privremenosti i nestabilnosti kao strategiji kojom se koristi postsocijalizam da bi neutralizirao nezadovoljstvo svojih masa ili se pak njome generalno, na globalnom planu, koristi tekuća modernost da bi legitimirala podređivanje svekolikog društvenog ustroja prirodi kapitala, ideološki rad takve leksičke popularizacije tranzicije razotkriva svoje funkcije kada se javlja iz diskursa kao što su, primjerice, programi stručne pomoći osobama koje su prekinule radni odnos ili ga još nisu ostvarile, tj. kategoriji nezaposlenih.⁶

Istina, postoje postupne, harmonične, neosjetljive tranzicije, tzv. evolutivne promjene. Ali očito ih objektiviramo pojmom tranzicije u trenutku kada prepoznamo njezino djelovanje. To aktiviranje reflektivnog aparata poručuje da je tranzicijsko zbivanje napredovalo do stupnja koji budi reakciju tražeći osviješteno usustavljanje integriranjem novosti, napor uspostavljanja ravnoteže u odnosu na destabilizaciju izazvanu promjenom. Točnije, ono što tranziciju pretvara iz pozitivnog razvojnog procesa u traumu jest omjer brzine i ekstenzivnosti promjene. Još je 1970. godine Alvin Toffler ukoričio opsežnu studiju *Future Shock* kako bi “opisao napetost i nesnalaženje kojima izlažemo pojedinca podvrgavajući ga velikim promjenama u vrlo malom odsječku vremena” (Toffler, 1975: 10).

Što konkretno znače Tofflerove riječi praktično evidentira već spomenuta Svetlana Aleksievič koja je prikupila obilje tipičnih izjava na području

⁶ Na službenoj stranici Ministarstva obrane RH oglašava se i tzv. Odjel za tranziciju Službe za potporu i kvalitetu življenja Sektora za potporu ljudskim potencijalima Uprave za ljudske potencijale. Iza tog kilometarskog naziva koji hijerarhijskom i birokratiziranom strukturom tituliranja sugerira izrazito ozbiljan, autoritativan pogon visokouređene institucionalne skrbi o potencijalnim korisnicima djeluje zapravo činovništvo zaduženo za provođenje tzv. Programa tranzicije nad razvojačenim pripadnicima Oružanih snaga RH, odnosno – kako kažu na toj stranici – za “djelatne vojne osobe kojima služba prestaje uz častan otpust (...) ili istekom roka na koji su primljeni u službu”. Indikativna je frazeologija kojom se uvodno predstavlja spomenuti Program tranzicije: “Tranzicija predstavlja *završnu funkciju modela personalnog životnog ciklusa* svake osobe u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama Republike Hrvatske. U užem smislu, tranzicija podrazumijeva *pripremu izdvojenog osoblja za nastavak karijere izvan sustava*” (usp. <https://www.morh.hr/o-tranziciji/>, 13. prosinca 2019; istaknuo I. G.). S vremenom se, čini se, naziv odjela proširio i glasi *Odjel za izdvajanje* i tranziciju (istaknuo I. G.).

bivšeg Sovjetskog Saveza o doživljaju postsocijalističke tranzicije. Tako jedna autoričina sugovornica između ostaloga kaže: “Normalno smo živjele, dok nije počeo kapitalizam (...). Slabo smo što shvaćale, a nitko nam nije ni tumačio što je to” (Aleksievič, 2013: 270). Još jedan autoričin ispitanik, odveć star da bi usvajao potpuno nove koncepte svijeta u kojem se odjednom zatekao, izjavljuje: “Moje vrijeme se završilo prije mog života. Bolje je umrijeti skupa sa svojim vremenom” (isto: 141). Karakteristične su to ispovijesti populacije koja se nije snašla, koja je, naviknuvši se na sheme socijalističkog života, odjednom bila prinuđena nositi se s opsegom i intenzitetom “transformacije divovskih razmjera” (Horvat i Štiks, 2015: 25) koju su zemlje tzv. Istočnog bloka, uključujući i zemlje jugoslavenske federacije, poduzele odmah po padu socijalističkog režima.⁷ Kao što je poznato, u tom su se povijesnom trenutku opredijelile za prelazak iz socijalizma u kapitalizam, što je na političkom planu značilo velik prijelaz iz totalitarizma u liberalizam, a na ekonomskom s državno centralizirane privrede na tržišno gospodarstvo.

Dakle, već se iz te generalizacije postsocijalističkih promjena zorno može pojmiti kako je riječ o potpunoj inverziji sustava, o izmjeni sustava koji su posve oprečno ustrojani i u izravnom su ideološkom sukobu. Ta su se dva sustava, i konstitutivno i nizom praksi, i rukovodećim idejama i konceptom ustroja, međusobno negirala, što znači da je tranzicija opsegom zahvatila ustroj postsocijalističkog društva u totalitetu te destabilizirala njegove konstitutivne fundamente i dotad vladajuću strukturu svijesti. Pritom svakako treba istaknuti da je u postjugoslavenskim zemljama, uključujući i Hrvatsku, izbijanje rata destabilizaciju učinilo još ekstremnijom jer je oružani sukob još radikalnije prekinuo ritam svakodnevice i red građanskog života, dok se negativan odnos prema bivšem poretku, koji se sada interpretirao kao agresorski i okupatorski, gotovo apsolutizirao.

Uzimajući u obzir sve te okolnosti, evidentno je da je u postsocijalističkoj tranziciji prisutna već spomenuta formula ekstenzivnosti i brzine promjene, što je akumuliralo pritisak na sposobnost kolektivnog i individualnog

⁷ “U spomenutom je razdoblju riječ o najvećim, najbržim i najtemeljitim društvenim, gospodarskim i kulturnim promjenama u zabilježenoj povijesti” (Kolanović, 2011: 23). Bauman pak komentira da su se postsocijalistička društva tranzicijskim pogonom kretala “brže od povijesti”: “Baltička je regija uspjela zbiti dva stoljeća neprekinute europske povijesti u jedno desetljeće ‘tranzicije’, kroz koje su prošle kako baltičke tako i druge istočnoeuropske zemlje” (Bauman, u: Bauman i Donskis, 2017: 77).

procesuiranja novosti do stupnja kada se stvara osjećaj diskontinuiteta, odnosno situacija nepovezivosti znanja ili neprimjenjivosti prijašnjih iskustava, konzekventno rezultirajući nepredvidljivošću svakidašnjice i nesnalaženjem pojedinaca u takvom opsegu nestabilnosti. Preslojavanje sustava, pogotovo tako dijametralno suprotnih kao što su socijalizam i kapitalizam, potencira da tranzicijska dinamika preraste u oštru konfrontaciju staroga i novoga u svim aspektima društvenog ustroja, kulture i života, tako da je u tijeku nekonzistentan sustav dvostrukosti koji zbog proturječja normi, konvencija, uloga, identiteta i hijerarhije društvenih statusa pridonosi osjećaju anarhije, gubitka reda.⁸

Logika kapitalizma, diktirana nagonom za ekspanzijom i akumulacijom kapitala, uz to emancipirana u agresivniji stupanj dinamike konceptom neoliberalnog kapitalizma, provela je tzv. doktrinu šoka koja se ne zasniva na postupnoj reformnosti, nego na rapidnoj i destruktivnoj demontaži stare socioekonomske infrastrukture života kako bi se u čistim uvjetima kreirala kapitalistička paradigma, ali i kako bi se pretekla prva nezadovoljstva stvarnim efektima kapitalističkog realizma. Brzini te implementacije uvelike je pridonijela spremnost bivših socijalističkih društava za potpuno nekritičko prihvaćanje kapitalističke paradigme, što je više bilo motivirano imaginiranjem zapadnog kapitalizma preko slika konzumerističkog spektakla i utopijskog društva obilja nego stvarnim razumijevanjem kapitalizma, a marksisti su – kao što znamo – naprasno zanijemili. U tom su smislu i zapadni analitičari mahom bili zatečeni brzinom kojom su postsocijalistička društva prihvatila kapitalizam. Doduše, bili su iznenađeni svime: i padom socijalizma, i mirnim raspadom SSSR-a, i krvavim raspadom Jugoslavije...⁹

⁸ Prema Lotmanu, ideološka praksa i diskurzivna politika o kojoj govorimo u ovom kontekstu ne pripada tzv. ternarno strukturiranoj tranziciji, koju karakterizira balansirano uključivanje staroga i novoga, nego je riječ o binarističkom konceptu radikalnog isključivanja i negiranja starog poretka. "Ternarne strukture čuvaju određene vrijednosti prethodnog perioda (...). Suprotno tome, ideal binarnih sustava jest potpuno uništenje svega što već postoji kao okaljano neispravljivim porocima (...). U binarnim sustavima eksplozija zahvaća sve slojeve svakodnevice" (Lotman, 1998: 195). Prema Dejanu Joviću, takva je radikalnost bila dio plana da se maksimalno poništi utjecaj starih struktura kako bi "akteri imali veću slobodu oblikovanja novog nego što bi bio slučaj da je postojala stabilna i ograničavajuća struktura" (Jović, 2017: 367).

⁹ Eksplicitno će tome biti posvećeno uvodno poglavlje "Being Taken by Surprise" (str. 1-6) u knjizi *Social Theory and Postcommunism* (2005) Williama Outhwaitea i Larrya Raya. I Katherine Verdery će napomenuti da se prijelomna zbivanja u socijalističkim zemljama Istočne

Nacionalizam, eksploatirajući frustracije odnosima moći u bivšem poretku i komplekse nacionalnog identiteta što su se akumulirali pod jugoslavenskom politikom discipliniranja nacionalističkih osjećaja, populističkim je strategijama iskoristio ideološki vakuum nakon pada socijalističkog ideološkog koncepta i etablirao se u vodeću hegemonijsku silu. Uz to, apsolutiziran do iracionalnosti ratnom polarizacijom, nacionalizam je u jednostranom isključivanju socijalističke prošlosti fatalno odbacivao i plodove socijalističke modernizacije društva. U tom je antagonizmu bitno zapaziti (to će u nastavku ovoga rada biti detaljnije analizirano) da nacionalizam, koji je “iz temelja konfrontiran sa svim paradigmama socijalističkog razdoblja” (Markovina, 2015: 114), nije bio toliko zainteresiran za alternativu u obliku modernizma koji je s kapitalističkim liberalizmom nudio Zapad, nego za predmoderne i antimoderne koncepte vlastitog “dugog 19. stoljeća”, želeći više uspostaviti kontinuitet sa svojom imaginarnom prošlošću negoli sinkronu integraciju s vrijednostima modernih zapadnih društava.

U polju kulture najjasnije mjesto eksplicitnog ostvarivanja politike književnopoetičkog diskontinuiteta redovito se detektira u rezolutnoj obznani Ante Stamaća:

“Prošlo je vrijeme Sumatra i Javi!” rečenica je kojom je istaknuti teoretičar književnosti, zagrebački sveučilišni profesor i budući član HDZ-a Ante Stamać koncem 1991. u “Vjesniku” iskazao nove, stubokom promijenjene okolnosti u koje su hrvatsku književnost uveli olovni ratni oblaci.

Sumatra i Java, dakako, bila je postmoderna proza. Metafizijska, eksperimentalna, eskapistička, uronjena u fiktionalne pejzaže i egzotične heterokozme posredovane medijskom kulturom (...).

Sumatre i Jave preko noći su dobile izlaznu vizu iz njedara književnog ukusa. (Pavičić, 2004: 125, 126)

I premda će mnogi reprezentanti predratnog postmodernizma obaviti autorsku tranziciju, pa će smekšati zahtjeve za poznavanjem poststrukturalističkih teorija u recepciji svoga pisma, a strategije postmoderne dekonstrukcije provoditi mimikrijski, što znači u popularnijim i komercijalnijim obli-

Europe u razdoblju od 1985. do 1991. svrstavaju “među najznačajnije događaje stoljeća”, “posebice zato što ih nisu predvidjeli ni političari ni stručnjaci” (Verdery, 1996: 19). Stoga će ti “događaji uroditi mnoštvom analiza kako bi se shvatilo ono što su stručnjaci dotad propustili uvidjeti” (isto).

cima, postmoderna poetika kakvu je paradigmatički reprezentiralo autorstvo kvorumaškog naraštaja, ali i njihovi nasljednici u poslijeratnom razdoblju, bit će kontinuirano vrijednosno marginalizirana novim odnosima moći u hrvatskom književnom polju unatoč činjenici da je književnost predratne scene – kako se to danas otkriva – upravo strukturom svoga pisma prethodila jeziku današnje kulture hiperteksta, hipermedijalnosti i internetskog pejzaža (što je utoliko značajnije jer su takvu gramatiku kulture anticipirali u (medijskoj) kulturi socijalizma i predinternetskoj kulturi uopće).

Na koncu, i četvrt stoljeća kasnije, u jeku neokonzervativnog osvajanja javne sfere i pozicija moći u hrvatskom sociokulturnom prostoru, što je otpočelo 2014. godine tzv. šatorskim prosvjedima, jedan od brzomjenjujućih v.d. ravnatelja HTV-a, eksponent neokonzervativne politike, na početku je svoga mandata najavio da će se obračunati s jugopostmodernizmom (!) na Hrvatskoj televiziji. Takvo bizarno sparivanje postmodernizma i Jugoslavije u sotonizirajuću etiketu jugopostmodernizam posve je jasnog smjera: negativne strasti prema omrzutoj ideji jugoslavenske zajednice kanalizirati i u proizvodnju jednako afektivnog odnosa prema “smutljivim” postmodernističkim praksama, a postmodernu sofistiku, zbog njezine sklonosti relativizaciji, dekonstrukciji, hibridizaciji, arbitrarnosti itsl., kompromitirati prije nego što imalo utjecajnijom diseminacijom detabuizira temu jugoslavenske prošlosti i liberalizira odnos prema drugim identitetima, općenito prije nego što se iz pozicije postmodernih koncepata potkopaju esencijalističke konstrukcije, mitovi i purificirana etnocentrična ekskluzivnost hrvatskog kulturnog i nacionalnog identiteta.

Ironija je da se ta konfrontacija s “baukom” postmodernizma provodi s jednom krucijalnom slijepom pjegom: u potpuno postmodernom okolišu. Naime, svi oni postmodernistički nastupi koji su se u našim književnim praksama i teorijskim tekstovima predratnih godišta doimali kao hermetična filozofija, zapetljana i izgubljena u visokoj apstrakciji i pukom manirizmu slobodne igre označitelja, naizgled bez doticaja s empirijskom stvarnošću, danas se prepoznaju kao ključni uvidi koji su dalekovidno prethodili razumijevanju kulture spektakla i označiteljskih politika kakve su s potpunim otvaranjem socijalističkog društva prema zapadnom svijetu postale i ovdje sveprisutne, u svakom detalju našeg svakodnevnog života. A kada je riječ o hrvatskoj književnosti, ona je “postajala postmodernom”, kaže Boris Postnikov, upravo “kada je smatrala da raskida s postmodernizmom” (Postnikov, 2012). Danas

je “tekst hrvatske književnosti u pravom smislu zakoračio u ‘postmodernu kao kulturnu logiku kasnoga kapitalizma’”, dodaje Maša Kolanović (2011: 389).

Ambivalentan odnos prema predratnom obliku postmodernizma postavljam kao jednu od okosnica ove knjige, kao liniju kojom pratim dinamiku poetičkog repozicioniranja i razvoja hrvatske književnosti u razdoblju tranzicije. Te se ambivalencije kreću u rasponu od različito situiranih pregovaračkih pozicija do dijametralno pozicionirane konfrontacije, koja je motivirana fundamentalno negativnim odnosom prema idejama i spoznajama postmodernizma, čemu su uvelike pridonijeli afektivni učinak rata, reafirmacija etičke dimenzije u označiteljskoj politici, izrazita moralizacija diskurzivnih porudaka te nalozi za redefiniranjem spisateljskih strategija i književnih funkcija pritiskom tzv. jake zbilje.